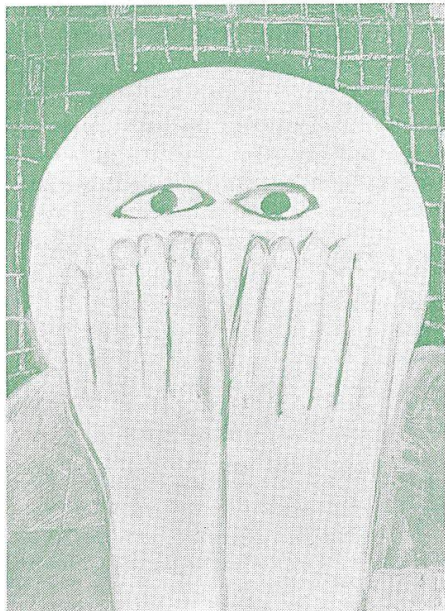

određenog savremenog trenutka jugoslovenske umetnosti, početkom sedamdesetih godina, s težištem na hrvatskim stvaralocima (o Srncu piše dva, a o Šuteju čak tri puta); da dá jezgrovit uvid-informaciju o stvaranju ljudi potpuno različitih generacija — na primer, Baretićeva i Gliha rade prve stvari još 1952, kad su neki umetnici (KôD), koji će se javiti 1970, tek bili rođeni.

Maković se, knjigom *Oko u akciji* iskazuje kao likovni kritičar-individualnost tačno određene usmerenosti, interesovanja i profila. Može imponovati i zrelost njegovih zahteva, tim pre što, bespogovorno, popunjava jednu veliku prazninu (Osim Denegrija, Brejca, možda) u prostoru naše likovne kritike. Važnost ovih zahteva ogleda se i u tome da se, bez predrasuda i ograda, pristupa i sudovima o lumino-plastici, novoj figuraciji, »novim ambijentima«, arte poveri i konceptualnoj umetnosti (prvim pokušajima u našoj sredini), dakle, EXAT-u 51, OHO-u, KôD-u, s iscrpnim analizama pokazanog na izložbama u Ljubljani, Zagrebu i Novom Sadu, u smelom pokušaju teoretskog osmišljavanja aktivnosti pomenutih kretanja, pravaca i grupa.

Još jednom: Makovićev pokušaj, zbog svoje inovacije i serioznosti, treba zasluženo zapaziti i pozdraviti kao nešto ne baš svakodnevno i kao nešto što je rezultiralo iz dužeg rada.

Janez Kocijančič

»KISA U JEDNOJ LEGENDI«, ALBANSKA LIRIKA KOSOVA

»Prosveta«, Beograd, 1973.

Jedanaestorica najmlađih albanskih pesnika, koji žive i pišu na Kosovu, našla su se, sa prosečno po desetak svojih pesama, zajedno u jednoj svesci. Izbor je pripremio jedan između njih, Ali Podrimja. Istovremeno, potrebno je naglasiti da je reč o pesmama prevedenim sa albanskog na srpskohrvatski. Imajući u

vidu tu činjenicu, zaista je necelishodno upuštati se u takvu nepouzdanu avanturu kakva je vrednovanje poezije.

Ti albanski pesnici su imenom: Mirko Gaši, Ali Podrimja, Musa Ramadani, Bećir Musliju, Imer Škrelji, Ibrahim Kadriu, Cerim Arifi, Isak Ahmeti, Ećem Baša, Nedžad Halimi i Sabri Hamiti.

Prvo pitanje koje se postavlja prilikom čitanja ove knjige jeste pitanje o tome da li se može, povodom u njoj sabranih pesama, koje se, od pesnika do pesnika, međusobno neosporno razlikuju s obzirom na njihove odlike koje proističu iz individualnih osobenosti, iz autentičnog žiga koji jedna stvaralачka ličnost, određeni poetski profil, udara na svoje delo, govoriti, uprkos svemu, o nekoj zajedničosti pojedinačnih pesničkih opredeljenja, nekoj zajedničosti koja bi imala bitniju težinu. Potvrđan odgovor na ovo pitanje pružio bi tada, u najmanju ruku, obrise početnih elemenata za određivanje smera kojem stremljivija albanska lirika. Pre pokušaja odgovora, nužno je zapitati se da li je uopšte ovo pitanje ispravno. Nepokolebljivo je da su, promatrano iz najraznolikijih stanovišta, poezije mladih albanskih pesnika stvarane po mnogo čemu pod jednakim uslovima. Počevši od jezičke situacije, pa preko uticaja kulturnog nasleđa, tradicije i pesničkih dela starijih generacija pesnika, svakako ne samo albanskih, do savremene duhovne situacije, — pokazuje se splet, jedna matrica različitih, pa čak i nekoherentnih determinanti. Izvestan stepen zajedničosti unutrašnjih i spoljašnjih učinaka zahteva, bar tako smatram, i odgovarajući stepen zajedničosti posebnih pesničkih opredeljenja. Utoliko je postavljeno pitanje ispravno. Naravno, uz ogradu, da ova ispravnost, bar kada je reč o konkretnom primeru, važi samo za jedan zatvoreni sistem.

Sažimajući utisak čitanja pesama priloženih u knjizi *Kiša u jednoj legendi*, utisak za koji verujem da izražava mnogo više onog sinističnog-čitalačkog, onog interpretativno-kritičkog u sklopu jedne intuicije čitanja, jednog *Stimmung-a*, nego onog trenutnog, iznenadnog, spontanog, gotovo neobaveznog, nalazim da unekoliko svaka pesma pretpostavlja jedan sudbinski glas. Glas koji je tek *romor*, tek *žubor*, tek *vapaj* (glas koji izvire iz motivskog okružja vode-kiše i dubokog bola žića). U svakom slučaju, to je glas koji poziva, koji neprestano poziva, koji poziva neprestano baš poput »kiše u jednoj legendi« koja »ne prestaje ne prestaje«. Tako vele dva stiha jedne od pesama Ali Podrimje.

Različita gradacija i intenzitet ovoga glasa, kod svakog pojedinog pesnika neposredno izgrađuje pesničku sliku. Ta slika je uvek slika glasa, povremeno impresionistička, povremeno simbolička, ali uvek prisutna na nov način, način neuobičajene prisutnosti jezika koji zaštićuje svet čoveka. To je očevidno kako kod Mirka Gašija, dok pesničkim jezikom pokušava da oblikuje jedan mit o vodi, tako i kod Muse Ramadanija, u njegovim naglašeno retoričkim, u jednom širem smislu, poetskim iskazima. Isto tako i

kod Bećira Musliju, sa njegovom istančanom gradnjom, obnavljanjem, oživljavanjem, u tkivu poetskog jezika, mita o kosovskom boju, retrogradnom koja počiva na jednoj svežoj folklornoj nosivosti. I da ne navodim dalje, glas, skriveni sudbinski glas koji poziva sliku, glas koji postaje samom slikom, poetskim pismom, deluje i u poetskim opredeljenjima ostalih pesnika ove sveske.

No, istovremeno, u pojedinim pesmama očituje se sve više i jače zbivanje jednog preokreta, jedno posuvraćivanje skrivenog glasa. I baš taj preokret je ono što opisuje savremenu putanju kojom se kreću ovi pesnici. Preokret koji premašuje skrivenost glasa, raskriva ga, obeležava put koji vodi van lokalnih granica, koji uvodi najnoviju albansku liriku u prostor kušnje u kojem obitava nama savremeno evropsko, šta-više zapadnjačko pesništvo. Jasnije rečeno, taj preokret predstavlja unekoliko izvesno »osvešćenje«, ukoliko mi se dozvoli da iskoristim ovaj termin toliko neprimeren uobičajenom interpretiranju poetskih tekstova. Naime, preokretom od glasa koji stoji pozadi, ispod pesme, izvan nje, i izgrađuje u njoj određenu poetsku sliku, ka glasu koji *postaje* pesmom, svest o sudbinskoj ulozi glasa, onog pesničkog, za čoveka doseže do sebe same. Ne treba misliti da ovaj preokret znači nekakvo međuvreme poezije, već, naprotiv, u slučaju ove sveske, verujem, on je osnova na kojoj ova poezija izgrađuje svoju unutrašnju prostornost i svoju vremenost, kako ono poetsko iznutra tako i ono istorično spolja.

Dakle, preokret obeležava pesmu kao pesmu koja je glas što poziva, žubor-romor-vapaj, koji neprestano poziva, ali sada na jednu opasniju, rizičniju, vrtoglaviju avanturu »samosvesnijeg« pevanja, na jedno putovanje koje premašuje bespuće šumskih staza i ustrajno, znalacki i pouzdano vodi na središnji proplanak ljudskog bivstvovanja u svetu. I sa svim tačno, na kraju sveske stoji, na kraju koji se zove *Posle putovanja*, pesma starog pesnika Envera Đerčekua *Dilema pesme*. Stara pesma koja se uvek peva u ime nečega što nije pesma iščekava. Dilema pesme razrešava se time što pesma *jeste* pesma.

Put obeležen ovim preokretom je put zrelosti, put na kojem poezija postaje *muževnom*, u onom geteovskom značenju reči. To je put duboke reke, koju je tako pesnički precizno opisao Besim Bokši u pesmi koja je, u neku ruku, gotovo amblem ove sveske. Tamo gde je glas koji poziva uspeo da postane pesmom, tamo je bezdano more koje potmulo žubori. I pesma tada zaista postaje iskonski vapaj za vodopadom koji menja i razvija mogućnosti sveta, koji menja smrt, koji menja čoveka.

Na kraju ove isuviše kratke reči, koja je pokušala da dá bar obris odgovora na postavljeno pitanje, dodajem da ova poezije još uvek nisu došle do kraja svoga puta. Utoliko bolje: jer, dok su na putu, dok se zbiva preokret, one će nešto govoriti »smeškom zvezda«, govoriće

nam o lutanju pesničkog jezika koji je lutanje čoveka u svetu. Od pesništva i ne treba više zahtevati — jer, to je sve.

Jovica Aćin

VLADIMIR PRIBITKOV: »ANDREJ RUBLJOV«

BIGZ, Beograd, 1973.

Zahvaljujući smelom i znalačkoj inicijativi BIGZ-a, bogatiji smo, ove godine, za niz knjiga džepnog formata i ukusne grafičko-likovne opreme. Poseban uspeh, u seriji, svakako predstavljaju fest-romani, čime smo, interesantnim spregom film-laureat — kvalitetno romaneskno štivo, dobili prvorazredan kulturni događaj. Između ostalih, objavljen je i prevod romana *Andrej Rubljov* sovjetskog autora Vladimira Pribitkova.

Rubljev je, zapravo, moderno koncipirani, romaneskni životopis-izveštaj o jednom velikom majstoru kičice i humanisti, koji je stvorio delo neprevaziđene lepote i koga eksperti postavljaju u vrh hijerarhije vrednosti svetskog ranga, uz Rafaela, Đota, Mikelandela, da Vinčija, a pojedini ga vrednuju kao još većeg, s obzirom na to da je živio dosta pre ovih i bio sam.

Monah-crnorizac Andrej je, u pravom smislu, svjatosrijski genije. Njegovo delo je pod velom misterije. Ne zna se gde je rođen, nepoznati su mu roditelji, o detinjstvu se ništa ne zna; jedino je približno tačno utvrđena godina rođenja (1380—82 /?/) — no najvažnije je da je potekao iz naroda, običnog puka. Verovatno je bio veoma mlad, po tadašnjem običaju, uveden u Sveto-Trbjicki manastir. Prvi učitelj slikanja bio mu je Danilo Crni, a duhovni uzor Teofan Grk, Vizantinac. Za relativno kratkog života, o-slikao je čitav niz hramova-lavri, ikonostas i pojedinačnih ikona, u stravičnom tempu. Na žalost, do današnjih dana, sačuvani je samo mali deo. Šest vekova invazija tatatskog iga, epidemija, ratova, bojarske mržnje, dinastičkih borbi, velikih požara, nerazumljive historije destrukcije sveštenstva, socijalnih potresa, učinili su svoje. Tek posle Oktobra 1917, kad je i Rubljov stavljen na spisak velikana, koji dolaze pod zaštitu zakona, a s Lenjinovim potpisom, njegovo delo je prestalo da bude izloženo skrnavljenju i besmislenom uništavanju.

Znameniti živopisac je veliki tehničar kompozicije kolorista i beležnik emocija, karaktera i likova, no, istovremeno, i talentovani inovator, iznimka iz ustaljenih kanona, i tvorac specifične rubljovske škole, s desetinama sledbenika. Nadasve, on je filosof. I to ne nihilizma, transcendentnije, već nade, dobra, stalnog probražaja.

Minijature *Jevandelja Hitrovog*, ikonostas hrama Svetih Blagovesti, Uspenski hram u Zvenigorodu sa svojim *Spasiteljem* (stoleće pre *Madone Rafaela!*), *Strašni sud* u Vladimirovoj crkvi, Dimitrijevski hram, *Praznici* i *Sveta Trojica* u Trojickom manastiru u Moskvi...

Osnovna literarna vrednost i prednost Pribitkovljeve proze upravo je u to-

me što je inspirisana delom jednog autohtonog, ingenioznog umetnika, što je fascinirana iskrenom sakralnošću prizora, koloritskom raskoši i impozantnošću Rubljovljevih zahteva — umetnost podstiče umetnost. Zatim, autor oživljava jedan ljudski život koji je obeležio čitavu jednu burnu i kobnu eru srednjovekovne Rusije.

Svakako, *Andrej Rubljov* je vanserijski, tematsko-fabularno-stilski jedinstven roman.

Janez Kocijančić

SRBOLJUB MITIĆ: »ČERGA NA UTRINI«

»Braničevo«, Požarevac, 1973.

Srboljub Mitić svojom šestom knjigom pesama *Čerga na utrini* za poznavaoce svoje poezije, na iznenađan i namerom jasno uočljiv način, pravi »iskorak« iz svog dosad kontinuiranog stvaralačkog toka. On, ovog puta, daje tridesetak pesama o životu, nama tako prisutnih Cigana, njihovom poimanju sveta i njihovom mestu u njemu.

Čitajući *Čergu na utrini* i manje pažljiv i manje tragalački raspoložen čitalac će zapaziti da je pesnik vodio računa o kompozicionoj, kako cikličnoj tako i opštoj, izgrađenosti. I — u tome je uspeo. Četiri ciklusa (*Prvi ciklus; Male i velike stvari; Bacanje karata; Gatanje u dlan*) posmatrani ponaosob, nose samosvojnu dovoljnost, a, svojom postavkom i jedinstvom forme i izraza, ne izlaze iz tematske celine. Isto tako, postupkom prirodne redoslednosti dobijena je gradacija opažaja i saopštenja: od pojavno-manifestnog do slučenog, od iskustvenog do transcendentnog.

U *Prvom ciklusu* Srboljub Mitić vidno stavlja naglasak na nosioce radnje, na njihova imena (Čučur, Tuleja, Šoškoja, Zula, Suna) i takvim postupkom uvodi čitaoca najneposrednije i najkraćim putem u svoje »tematsko polje«, tj. usredsređuje ga na nacionalnu obojenost svojih likova. Na sličan način, samo sada preko naslova pesama (*Mečkar; Čergar*), saopštava i njihovu, po tradiciji, profesionalnost.

U drugom ciklusu *Velike i male stvari* (podnaslov: *Ciganska mudrost*) pesnikovo težište zainteresovanosti biva prebačeno na njihovu iskustveno zasnovanu »životnu filosofiju«. Kao vrednu ilustraciju citiram pesmu *Kuća*:

*Kuću novu ko sagradi
Ima pravo da okara sina
Kuća je velika stvar*

iz koje se može videti da *kuća* u slici *utočišta* ili *smiraja*, i u kontekstu *Ahasverove ukletosti*, ima i te kako duboku označenost tragike i sna. Poput ovog ka-zivanja, pesmom *Mati*:

*Mati je velika stvar
Ko na nju pljune taj ispljune
I sreću i srce i sve*

pesnik nas upućuje i na moralnu doslednost. Pojam *majke*, taj pojam, tako neo-

tuđiv i nikad ne doveden pod znak pitanja, i ovde je neprikosnoven.

U trećem i četvrtom ciklusu (*Bacanje karata; Gatanje u dlan*) predočena je praiskonska čovekova žeđ za »pročitavanjem« sudbine. I to: kroz proricanje! Ta, ovim likovima, specifična »zagledanost unapred« izgradila je, kroz prošlost, svojstven oblik »magijskog govora«: ritmički ustaljen kao bajalice, gatalice i slično.

Srboljub Mitić ovoj materiji nije prišao kao »posmatrač sa strane« ili »beležnik spoljnih dogodovština«, već saučesnički, doživljeno, i sa osećajem za dublje sagledavanje emotivno-duhovnog stanja svojih sugovornika. Uz to ne izneverava leksiku koju oni determinišu. Otud je i nastala ovakva sveobuhvatna životna slika. I jedna od boljih knjiga iz ovog inspirativnog područja.

Raša Perić

DIOGEN LAERTIJE: »ŽIVOTI I MIŠLJENJA ISTAKNUTIH FILOZOFA«

Beogradski izdavačko-grafički zavod, 1973.

U uglednoj *Filozofskoj biblioteci*, koju izdaje *Beogradski izdavačko-grafički zavod*, izišlo je, nedavno, znamenito delo Diogena Laertija *Životi i mišljenja istaknutih filozofa*.

Koliko je ovo delo dragoceno i poznato, toliko se o njegovom autoru malo zna: razlika u određivanju perioda u kojem je ovaj živio iznosi oko 350—450 godina. Izvesni autori iz prošlog stoleća tvrdili su da je Diogen Laertije živio oko 150. godine pre n.e, dok je danas primljeno da pripada 3. veku n.e.

Samo delo nastalo je, očigledno, u doba kada je, kako kaže autor predgovora za ovo izdanje, »prestala stvaralačka misao«, nakon političkih i ekonomskih promena koje su pomračile nekadašnji sjaj grčkog duha i kada je ovaj sjaj ostao još samo daleka i nejasna uspomena. Tada se pristupilo sastavljanju različitih priručnika o slavnim ljudima prošlosti i mi moramo misliti da su Diogenovi *Životi filozofa* samo jedan, možda među poslednjima i ne najznačajniji, u nizu takvih pregleda. To potvrđuje i on sam, navodeći na bezbroj mesta misli prethodnih doksografa, zbog čega delo ostavlja utisak kompilacije tuđih i često neusklađenih stavova. Npr. on o Sokratu na jednom mestu kaže da je podučavao iz retorike, a na drugom da se u nju nije razumevao.) No i pored kompilatorskog karaktera dela, ono je dragoceno za poznavanje života filozofa, kao i izvesnih njihovih filozofema, što priznaje i sam Hegel u popisu priručnika za izučavanje istorije filozofije. (Hegel dodaje da se Diogenu ne može pripisati filozofski duh.)

Celokupnu grčku filozofiju Diogen je podelio na dva niza. Prvi je *jonski*, i počinje sa Talesom, drugi *italski*, a počinje sa Pitagorom, učenicom orfičara Fe-